

Крутько М. А.,

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри національної безпеки*

ПрАТ «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9474-104X>

Голубицький С. Г.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри національної безпеки

ПрАТ «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5488-381X>

Крутько К. А.,

старший держаний виконавець

Районного відділу ДВС Харківської області ХМУ МЮУ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8444-5191>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню цифровізації податкового контролю як сучасного інструменту протидії тінізації економіки України та зміцнення економічної безпеки держави. Обґрунтовано, що стрімкий розвиток цифрових технологій, трансформація економічних процесів та поширення нових форм господарської діяльності зумовлюють необхідність модернізації традиційних підходів до здійснення податкового контролю.

Визначено подвійний характер цифрової трансформації економічних відносин, яка, з одного боку, створює нові можливості для приховування економічної діяльності, а з іншого – формує принципово нові інструменти її виявлення та попередження.

Акцентовано увагу на необхідності подальшого розвитку ризик-орієнтованого підходу до податкового контролю та переходу від переважно реактивного виявлення податкових правопорушень до превентивного запобігання їх виникненню.

Запропоновано авторський підхід до вдосконалення цифрового податкового контролю шляхом нормативного та організаційного впровадження цифрового аудиту в режимі, максимально наближеному до реального часу, із використанням технологій штучного інтелекту. Обґрунтовано доцільність формування автоматизованої системи секторування податкових ризиків, здатної здійснювати постійний аналіз податкової інформації, виявляти нетипові господарські операції, визначати потенційні ризики тінізації та формувати превентивні цифрові повідомлення для платників податків до виникнення податкового правопорушення.

Зроблено висновок, що цифровізація податкового контролю має розглядатися не лише як технологічне оновлення діяльності контролюючих органів, а як системна трансформація механізму взаємодії держави та платників податків. Її подальший розвиток за умови належного нормативно-правового забезпечення, інтеграції державних інформаційних

ресурсів, удосконалення ризик-орієнтованих технологій та відповідального використання штучного інтелекту здатний сприяти детінізації економіки, підвищенню податкової дисципліни, збільшенню бюджетних надходжень, зміцненню фінансової стійкості та забезпеченню економічної безпеки України.

Ключові слова: цифровізація, податковий контроль, цифровий податковий контроль, тінізація економіки, штучний інтелект, податкові ризики, економічна безпека держави.

Постановка проблеми. Сучасні глобальні трансформаційні процеси у світі характеризуються стрімким зростанням впливу цифрових технологій на традиційні підходи до організації економічної діяльності та державного управління. Цифровізація поступово охоплює фактично всі сфери суспільного життя, в тому числі управління державними фінансами, формуючи нові можливості для забезпечення прозорості економічних процесів та посилення контролю за дотриманням податкового законодавства. Водночас розвиток цифрової економіки супроводжується появою нових алгоритмів приховування доходів, здійснення нелегальної господарської діяльності та ухилення від оподаткування. В умовах збройного конфлікту в Україні зазначені процеси набувають особливого значення адже масштаб тіншової економіки має безпосередній вплив на рівень податкових надходжень до бюджету, як одного із важливих чинників фінансової спроможності держави. Особливо гостро питання стоїть в умовах збройного протистояння.

Стан дослідження. Дослідження ґрунтується на аналізі положень податкового законодавства України та наукових публікацій, що присвячені здійсненню податкового контролю, цифрової трансформації та економічної безпеки. Питання правової природи та сутності податкового контролю досліджувала

Т. І. Білоус-Осін, яка розкрила податковий контроль як різновид публічного контролю, а також Г. В. Гришук та С. О. Чепіль, які обґрунтували його роль як інструменту протидії тіньовій економіці. Проблеми ефективності податкового контролю в контексті детінізації економіки та напрями його вдосконалення висвітлено у працях Х. С. Демків та О. Б. Гамкало. Особливості цифровізації податкового адміністрування, сучасні цифрові інструменти та перспективи їх розвитку досліджували О. Ю. Сидорович, Т. О. Скоромцова та О. С. Іванишина, а також Т. Л. Томнюк. Питання міжнародних механізмів протидії ухиленню від оподаткування, зокрема імплементації Плану BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) в Україні, розглянули Т. В. Білобровенко, тоді як В. Ю. Смердов дослідив особливості правового регулювання податкового контролю щодо контрольованих іноземних компаній. Теоретичні аспекти тіньової економіки, її сутність, причини виникнення та шляхи подолання висвітлено у роботі О. В. Скорука.

Водночас, актуальним залишається питання удосконалення механізму цифровізації податкового регулювання в напрямі переходу від переважно реактивного виявлення порушень до їх превентивного запобігання та відсутності достатньо ефективних методів боротьби з тіньовим сектором економіки в режимі реального часу за допомогою цифрових технологій.

Мета дослідження полягає в визначенні ролі цифровізації податкового контролю як одного з механізмів протидії тінізації економіки України, ефективності використання сучасних технологій для виявлення податкових ризиків та напрямів удосконалення цифрових механізмів податкового контролю шляхом впровадження нових цифрових методів, здатних забезпечити своєчасне виявлення податкових ризиків, запобігання їх трансформації у тіньові економічні процеси та мінімізації їх негативних наслідків як чинника зміцнення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Ефективність податкового контролю значною мірою впливає на рівень податкової дисципліни та фінансової стійкості країни. Цифровізація податкового контролю є не тільки складовою в механізмі цифрової трансформації державного адміністрування, а й одним із інструментів формування прозорого економічного середовища. На сьогодні податковий контроль слід розглядати як систему заходів, вживану контролюючими органами що спрямовані на забезпечення, формування та реалізацію державної фінансової політики з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання податкового законодавства [1]. Податковий контроль є різновидом зовнішнього контролю при здійсненні публічного адміністрування у сфері економічних відносин, що провадиться незалежним суб'єктом публічної влади за такими принципами:

- верховенства права – пріоритету права, законності, соціальної справедливості та дотриманням прав і свобод платників податків;
- прозорості – відкритості процедур податкового регулювання та зрозумілості і доступності вимог;
- об'єктивності;
- презумпції правомірності рішень платника податків – при неоднозначному трактуванні норм податкового законодавства рішення приймається на користь платника [3, с. 42]. Дотримання основних принципів може гарантувати забезпечення стабільності в системі податкового контролю та ефективності його провадження.

Правове регулювання податкового контролю ґрунтується на нормах Основного закону, Податкового кодексу України, законів України, що визначають статус і повноваження контролюючих органів (зокрема Державної податкової служби), накази Міністерства фінансів та інших підзаконних нормативно-правових актів [1; 14; 15]. В сучасних умовах важливим напрямом є поступова гармонізація національного податкового законодавства з нормами, рекомендаціями та стандартами міжнародних організацій, зокрема стандартами ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) таких як План дій BEPS (встановлення єдиних прозорих податкових правил для запобігання ухиленню бізнесом від сплати податків) і директив ЄС, що дозволить державі підтвердити статус надійного партнера у сфері глобального фінансового моніторингу [2]. Що є свідчення ефективності сигналів для партнерів, які гарантують підтримку України. Податковий контроль є одним із ключових механізмів забезпечення ефективного функціонування економіки держави, основне призначення якого полягає у перевірці дотримання платниками вимог податкового законодавства. Його реалізація здійснюється через низку взаємопов'язаних функцій, основними серед яких є контроль – профілактична, інформаційно-аналітична, превентивна, правоохоронна та стимулююча, фінансова, що здійснюють органи державної влади шляхом: 1) ведення обліку платників податків; 2) перевірок та звірок відповідно до вимог ПКУ, а також перевірок щодо дотримання законодавства; 3) моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків; 4) перевірка повноти та своєчасності сплати платежів для забезпечення фінансових потреб держави та інше [9, с. 307]. Одним із ключових об'єктів податкового контролю є діяльність, пов'язана з приховуванням доходів, заниженням податкових зобов'язань та іншими проявами тінізації економіки. В економічній літературі відсутній єдиний підхід до трактування поняття «тіньова економіка». Підтримуємо думку Г. В. Гришук та С. О. Чепіль в частині твердження, що тіньову економіку слід розглядати як складне соціально-економічне явище, яке являє собою сукупність видів економічної діяльності, що націлена на отримання прибутку шляхом ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів [4, с. 101–102]. Серед ключових причин виникнення та поширення тіньової економіки можна визначити наступні:

- недосконалість законодавчого регулювання, наявність прогалин та суперечностей у законах;
- надмірне податкове навантаження;
- низька ефективність здійснення державної політики у сфері оподаткування;
- економічна криза та нестабільність, зокрема через високий рівень безробіття;
- маніпуляції з ПДВ;
- бюрократичні перешкоди та корупція і т.д. [5, с. 93];
- воєнні дії, які мають безпосередній вплив на здатність держави ефективно провадити податковий контроль.

Залежно від характеру здійснюваної діяльності та ступеня приховування науковці виокремлюють так звану «сіру», «темно-сіру» та злочинну «чорну» тіньову економіку. Де «сіра» це цілком легальна діяльність з надання послуг, які частково не обліковані офіційною статистикою, «темно-сіра» це незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх доку-

ментального оформлення та/або реєстрації підприємницької діяльності, а «чорна» це заборонена законом економічна діяльність [8, с. 130]. Незважаючи на відмінності між ними зазначені форми характеризуються порушенням встановлених правил здійснення господарської діяльності, що призводять до втрат бюджетних надходжень, спотворення конкурентного середовища і послаблення економічної безпеки України. Тінізація економіки України не є статичним явищем за своєю характеристикою, а являє собою динамічний трансформаційний процес відносно соціально-економічного середовища, державної політики у сфері економіки та розвитку цифрових технологій. На початкових етапах формування ринкової економіки країни тінізація знаходила свій прояв у здійсненні неофіційної зайнятості, паперовому документообігу, приховуванні доходів. У подальшому, в повоєнний період і період відновлення, на шляху диджиталізації та інтеграції України у світовий економічний простір тіньова економіка дедалі більше здатна адаптуватися до цифрового середовища і, відповідно, набувати більш гнучкого технологічно-адаптивного характеру, що ускладнює її виявлення виключно за використанням традиційних форм податкового регулювання. Разом з тим цифровізація економічних процесів має подвійне значення. З одного боку вона створює нові інструменти для здійснення тіньових операцій, а з іншого – принципово нові перспективи для країни щодо виявлення та попередження податкових ризиків задля забезпечення фінансової стійкості. Еволюція економічних процесів, зокрема тіньової економіки, зумовлює необхідність застосування ефективних механізмів державного впливу, серед яких особливе місце посідає податковий контроль. Сучасні виклики та масштаби удосконалення тіньового сектору економіки потребують подальшої модернізації податкового контролю шляхом упровадження цифрових технологій. У цьому контексті цифровізація податкового контролю постає не просто як інноваційний підхід до технологічного оновлення діяльності контролюючих органів, а як зміни самої моделі взаємодії держави та платника податків. Аналіз та узагальнення позицій вітчизняних науковців стосовно підходів до сутності цифровізації податкового контролю свідчить, що ключовими елементами цифровізації є автоматизація податкових процедур – зокрема електронне адміністрування податків та звітність; створення інтегрованих державних реєстрів для електронного обміну даними, а також застосування алгоритмів і цифрових інструментів для оброблення податкової інформації [7, с. 720]. Спираючись на аналіз національного законодавства та міжнародний досвід можна виділити наступні діючі інструменти цифрового податкового контролю: онлайн-платформи та портали, зокрема електронний кабінет платника податків який спрощує подання звітності, листування з ДПС та отримання інформації про стан розрахунків з бюджетом; електронна податкова звітність, що полягає у автоматизованому заповненні декларацій; програмне забезпечення розрахункових операцій, мова йде про систему ПРРО, електронний чек та технології розподіленого реєстру (блокчейн); автоматичний міжнародний обмін податковою інформацією (CRS) та інші [11–13; 6, с. 225]. Частина з запропонованих інструментів мала вдалий характер апробації а частина – потребує подальшого доопрацювання та імплементації. Оцінка ефективності запровадження цифрових інструментів податкового регулювання вимагає комплексного підходу і розглядатися з позиції держави, платників податків і функціонування податкової системи загалом та з урахуванням

сучасного стану економіки та безпекової картини в цілому. Для держави це підвищення дієвості податкової політики, її прозорості завдяки автоматизації контрольних процедур та оперативному опрацюванню значного обсягу інформації задля мінімізації ризиків. Для платників податків це спрощення виконання податкових обов'язків, доступності взаємодії з фіскальними органами, а для податкової системи в цілому це формування сучасної моделі зовнішнього контролю на ризик-орієнтованому підході [10, с. 66]. Одним з перспективних напрямком удосконалення механізму податкового контролю під впливом цифровізації на нашу думку може бути законодавче закріплення цифрового аудиту у режимі реального часу за допомогою штучного інтелекту, тобто не проводити перевірку раз на рік під час податкового декларування, а здійснювати постійний цифровий аналіз платника, що забезпечить своєчасне виявлення ризикових операцій та сприятиме зниженню рівня ухилення від оподаткування, мінімізації використання тіньових схем та підвищенню прозорості здійснення економічної діяльності, а разом з цим запровадити превентивний механізм – реактивні цифрові повідомлення, які на основі аналізу податкової інформації інформуватимуть платника про виявлені ризики до виникнення податкового правопорушення і можливі варіанти вирішення. Створення системи секторування ризиків і створення механізму попередження в подальшому потрапляння платника в ризиковий податковий коридор за рахунок оперативного відстеження потенційних неправомірних дій. Особливо гостро питання податкового контролю і його цифровізації стоїть в умовах війни.

Висновки. Отже, цифровізація податкового контролю є одним із найперспективніших напрямків протидії функціонування тіньового сектору економіки України та важливою складовою забезпечення економічної безпеки держави адже використання сучасних технологій сприяє підвищенню прозорості податкового адміністрування, своєчасному виявленню ризикових операцій та усуненню виявлених невідповідностей, що сприятиме детінізації економіки та зміцненню фінансової стабільності країни. Разом із тим ефективність цифрової трансформації податкового контролю залежить від подальшого вдосконалення інформаційно-аналітичних систем, розвитку міжвідомчого обміну даними, належного нормативно-правового забезпечення та впровадження інноваційних цифрових рішень. У цьому контексті перспективним напрямом є розвиток цифрового аудиту в режимі реального часу, який дозволить оперативно виявляти потенційні податкові ризики, своєчасно реагувати на можливі порушення та підвищити превентивний характер податкового контролю. Таким чином, подальший розвиток цифровізації податкового контролю сприятиме підвищенню прозорості податкового адміністрування, зміцненню податкової дисципліни, скороченню масштабів тіньової економіки, збільшенню надходжень до бюджету та посиленню економічної безпеки України в умовах цифрової трансформації державного управління, що особливо актуально в умовах війни.

Література:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 17.08.2026).
2. Білобровенко Т., Складов Д. Аналіз механізмів запобігання ухиленню від сплати податків: оцінка наслідків імплементації Плану BEPS в Україні. *Економіка та суспільство*. 2026. № 86.

3. Білоус-Осін Т.І. Податковий контроль як різновид публічного контролю. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 3.
4. Гришук Г. В., Чепіль С. О. Податковий контроль як інструмент протидії тіньовій економіці в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Серія: Економічні науки*. 2024. Вип. 2 (74).
5. Демків Х. С., Гамкало О. Б. Роль податкового контролю в протидії тіньовій економіці України: проблеми та шляхи вдосконалення. *Удосконалення обліку та звітності*. 2024. № 3.
6. Сидорович О. Ю., Буковський М. М., Ярошович А. Ю. Цифрові інструменти податкового адміністрування: сучасні тенденції та перспективи. *Інноваційна економіка*. 2024. № 4. С. 218–229. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2024.4.26>.
7. Скоромцова Т.О., Іванишина О. С., Костриця Б. І. Цифровізація податкового адміністрування України в умовах економічних викликів. *Економічна парадигма*. 2026. № 5 (109). С. 719–728. DOI: <https://doi.org/10.25313/3083-7782-2026-5-45>.
8. Скорук О. В. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11.
9. Смердов В. Ю. Правове регулювання податкового контролю в Україні щодо контрольованих іноземних компаній: актуальні проблеми. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 94. Ч. 4.
10. Томнюк Т. Л. Цифровізація податкового менеджменту в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2026. Вип. I (101).
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки : Закон України від 20.03.2023 № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#Text> (дата звернення: 17.08.2026).
12. Про затвердження Порядку застосування загального стандарту звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки : наказ Міністерства фінансів України від 26.05.2023 № 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1090-23#Text> (дата звернення: 17.08.2026).
13. Багатостороння угода компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки : міжнародний документ від 29.10.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-14#Text (дата звернення: 17.08.2026).
14. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 17.08.2026).
15. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Krutko M., Holubytskyi S., Krutko K. Digitalization of tax control as a tool for combating the shadowing of the economy of Ukraine

Summary. The article examines the digitalization of tax control as a modern tool for combating the shadowing of the Ukrainian economy and strengthening the economic security of the state. The relevance of the study is determined by the rapid development of digital technologies, the transformation of economic relations, the emergence of new forms of economic activity, and the need to modernize traditional approaches to tax administration and control. Particular attention is paid to the importance of effective tax control under martial law, when ensuring stable tax revenues to the state budget is one of the key prerequisites for maintaining the financial capacity of the state and performing its security and social functions.

The main factors contributing to the spread of the shadow economy in Ukraine are identified, including imperfections in legislative regulation, excessive tax burden, economic instability, corruption risks, VAT-related manipulations, administrative barriers, and the consequences of military hostilities.

The article considers the main digital instruments of tax control currently used in Ukraine, including the taxpayer's electronic cabinet, electronic tax reporting, software registrars of settlement transactions, automated information and analytical systems, electronic data exchange, international exchange of tax information, and risk-oriented approaches to tax administration. The possibilities and limitations of these instruments in terms of combating the shadow economy are analyzed. Particular attention is paid to the need to improve the risk-based approach and transform tax control from predominantly reactive detection of violations into a preventive mechanism capable of identifying potential risks before they develop into tax offenses and shadow economic activity.

The further development of digital tax control, combined with appropriate legal regulation, integration of state information resources, improvement of risk-oriented technologies, and responsible use of artificial intelligence, can contribute to reducing the scale of the shadow economy, increasing tax compliance, improving budget revenues, strengthening financial stability, and ensuring the economic security of Ukraine under conditions of digital transformation and martial law.

Key words: digitalization, tax control, digital tax control, shadow economy, tax risks, artificial intelligence, economic security of the state.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Дата першого надходження статті до видання: 15.08.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.09.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026